

Looduslike pühapaikade inventuur arhiiviallikate põhjal Pärnumaa kihelkondades, mida läbib Rail Balticu trassikoridor: Pärnu kihelkond

Pärnumaa

Aruanne

Töö nr: 20020MT1

Tartu 2020

Tööd on rahastanud Keskkonnainvesteeringute Keskus ja Muinsuskaitseamet

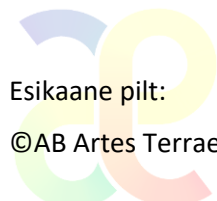
KESKKONNAINVESTEERINGUTE
KESKUS

MUINSUSKAITSEAMET

Töö on teostanud AB Artes Terrae OÜ, MTÜ Eesti Kohapärimuse Keskus ja Tartu Ülikool

Tellijaja: Muinsuskaitseamet
Tellijaja esindaja: Pikne Kama
Tellijaja kontaktid: Pikk tn 2, Tallinn pikne.kama@muinsuskaitseamet.ee
Projekti juht: Mart Hiob, PhD
Autorid: Riina Juurik, MA (Tartu Ülikool, arheoloog)
Laura Mäemets, MA
Töörühm: Mari-Ann Rimmel, MA (MTÜ Eesti Kohapärimuse Keskus)
Reeli Reinaus, MA
Valdo Valper, MA
Mart Hiob, PhD
Esikaane pilt: Maa-ameti kaardiserver

©AB Artes Terrae OÜ 2020

Sisukord

1	Töörühmal liikmete nimi ja roll inventeerimisel	5
2	Välitööde toimumise ajakava	5
3	Ettevalmistustöödele, inventuuridele ja järeltöödele kulunud aeg	5
4	Ülevaade töö tulemuslikkusest	5
5	Inventeeritud, perspektiivikad, leidmata ja hävinud kohad	6
6	Üldine hinnang kohaliku rahvastiku järjepidevusele	7
7	Tööde käigus ettetulnud probleemid	7
8	Töörühma ettepanek riikliku kaitse alla võtmise kohta	7
9	Kasutatud kirjandus, käsikirjad ja andmebaasid	7
10	Lisa 1	9

1 Töörühmaliikmete nimi ja roll inventeerimisel

Erinevatel tööetappidel osalejad:

Riina Juurik, Laura Mäemets, vastutav koostaja antud kihelkonnas (arhiivitööd, teabepäeval esinemine, välitööde ettevalmistamine, välitööde märkmed ja fotod, järeltööd);

Riina Juurik, Laura Mäemets (arhiivitööd, välitööd);

Riina Juurik, Laura Mäemets (arhiivitööd, välitööde ettevalmistamine, välitööde märkmed ja fotod, järeltööd);

Mart Hiob (projektijuhtimine);

Riina Juurik (GIS andmete loomine).

2 Välitööde toimumise ajakava

<i>Kuupäev</i>	<i>Küla</i>	<i>Inventeeritud objektid (sh leidmata või hävinud), intervjuud vms</i>	<i>Osalejad</i>
11.08.2020	Räägu, Kilksama, Pärnu linn, Vaskräama, Jaamaküla, Mereküla	Räägu ohvrikivi (hiljem selgus, et on vale tekst ja sellist kivi pole), Rääma hiis, Pätsu allikas, Armurohu puud, Valgeraba jalajäljega kivi, Kuradijälgedega kivi	Laura Mäemets, Riina Juurik
25.08.2020	Häädemeeste	Teabepäev Häädemeestel	Laura Mäemets, Riina Juurik, Pikne Kama

3 Ettevalmistustöödele, inventuuridele ja järeltöödele kulunud aeg

Ettevalmistustööd: kokku 42 tundi.

Välitööd koos teabepäevaga ja ettevalmistusega: 28 tundi.

Järeltööd: 12 tundi.

Kokku: 82 tundi.

4 Ülevaade töö tulemuslikkusest

Arhiiviandmete, kirjalike väljaannete ja kaardiandmete analüüsi ning välitööde ja teabepäeva läbiviimise lõpptulemusena kujunes kokku 6 potentsiaalset pühapaika Pärnu kihelkonnas. Sinna sisse on arvatud kõik kohad, mille puhul võis eeldada, et tegemist võib olla pühapaigaga: veekogud (järv, jõgi, oja, allikas), linnamäed, kivid (lohukivi, jäljekivi, ohvrikivi, rändrahn), maa-alad (põld, (ohvri)aed, heinamaa, mets, võsa, soo, raba, karjamaa), risu(või reo-)mäed, kalmed jne. 6 koha sisse on arvatud pühapaiga kompleksid, tõenäoliselt hävinud paigad, puuduliku kohaandmestiku või pärimusega kohad, ainult toponüümi sisaldavad paigad jmt. Ehkki pühapaiga inventeerimise eelduseks oli pärimus ning objekti olemasolu tänapäeval, oli töö kvaliteeti ning tulemuslikkust silmas pidades mõttekas võtta eeltöös arvesse ka kohti, mille puhul inventeerimist kavas ei olnud (nt kabelikohad,

järved, juba ette teada hävinud kohad jmt) – lihtsustamaks materjalise orienteerumist ning välitööde läbiviimist.

Välitöödel inventeerimiseks jäi 6st potentsiaalsest objektist järgi 2 kohta, mis oli arhiivi- või välitööde käigus selgelt lokaliseeritud ning eeldatavasti säilinud. **Kokku inventeeriti Pärnu kihelkonnas 1 koht.** Teisest algselt inventeerimisele plaanitud kohast jäi see leidmata ning on kahtlane, kas koht üldse on olemas ning kas tegemist ongi ajaloolise loodusliku pühapaigaga. Leidmata koha puhul ei saa välistada võimalust, et see siiski alles võib olla, ent tõenäosus on antud koha puhul väga väike. 1 inventeeritud koht on lokaliseeritud arhiivitööl, selle asukoht kinnitatud üle veel ka kohaliku informandi poolt.

Muinsuskaitsealuseid ajaloolisi looduslikke pühapaiku ei inventeeritud.

5 Inventeeritud, perspektiivikad, leidmata ja hävinud kohad

5.1. Inventeeritud kohad

- 1) **Pätsu allikas** – Pärnu linn, lokaliseeritud arhiivitööl, täpsustatud välitööl.

5.2. Perspektiivikad või välitöödel leidmata jäänud kohad

Puudulike või vastuoluliste lähteandmete vm asjaolude tõttu leidmata jäänud kohad, mille kohta võiks veel täiendavalt andmeid uurida (lisaks jäid kokkuleppeliselt inventeerimata võimalikud kabelikohad). Pärimumstekstid ja originaalviited on toodud Lisas 1.

- 1) **Rääma hiis** – Kilksama küla/Tammiste küla/Pärnu linn. Leidmata. Vaid üks teade väga ebatäpsete kohaandmetega ning raba ise suur ala, mida niisama läbi käia polnud mõttekas – isegi, kui oleks mõne kasetuka leidnud, poleks olnud kindel, kas siis on tegemist õige kohaga või mitte. Infot hiie kohta ei õnnestunud saada ei kohalikega rääkides ega infopäeval, mistõttu polnud seda võimalik lokaliseerida.¹
- 2) **Valgeraba jäljekivi** – Jaamaküla/Kikepera küla. Leidmata. Vaid üks teade, kus on väga ebatäpsed kohaandmed. Raba ise on suur ala, mida niisama läbi otsida pole mõtet. Pärimumses kirjeldatud saunasuurune kivi võiks olla jäänud kohalikele mitte märkamata. Infot kivi kohta ei õnnestunud saada ei kohalikega rääkides ega infopäeval, mistõttu polnud seda võimalik lokaliseerida. Otsest pühapaigapärimust pole.

5.3. Hävinud või väheperspektiivikad kohad

Objektid, mis on kas täielikult või suure tõenäosusega hävinud või mida on inventeerijate hinnangul ebatõenäoline üles leida. Pärimumstekstid ja originaalviited on toodud Lisas 1.

- 1) **Armurohu puud** – Vaskrääma küla. Otsitud, leidmata. Vaskrääma mõisa park on suur ja suuresti võsastunud, mistõttu parki läbi otsima ei hakatud. Teate andnud E. Ennisega, kes elab Vaskrääma lähedal Kasetuka talus, ei õnnestu meil kahjuks rääkida. Pargi lähedal Aia talus elav [redacted] pole enda sõnul 21 aasta jooksul mõisapargis kirjeldatud puid näinud, kuigi on seal palju ringi käinud. Seega jäävadki puud leidmata. Lisaks saame vihje, et teate andja puhul ei pruugi temalt saadav informatsioon olla usaldusväärne.²

¹ Teade ERA II 58, 381 (59)

² Maa-ameti Pärändkultuuri kiht. [Ennis, E. 2008. Vaskrääma pärandkultuuri objektid. Käsikiri.]

- 2) **Kuradijälgedega kivi** – Mereküla. Leidmata. Vaid üks teade ning seegi on ebamäärase kirjeldusega. Teabepäeval ei lisandunud mingisugust infot. Lisaks puudub otsene pühapaigapärimus.³

6 Üldine hinnang kohaliku rahvastiku järjepidevusele

Pärnu kihelkonnast on arvestatav osa Pärnu linna all, mistõttu on linna ja selle ümbruskonda jäävad alad palju muutunud inimtegevuse tõttu. Pärnu kihelkonda jäävate pühapaikade arv on seega samuti väga väike, sh kaitsealused. Suure osa kihelkonna alast võtab enda alla linn. Viimase olemasolu ja avatus merele on toonud kaasa võrdlemisi suure inimeste liikuvuse aja jooksul.

7 Tööde käigus ettetulnud probleemid

Pühapaiku väga ei ole. Kohalikke, kes asjast teaks, samuti mitte. Ka need vähesed paigad, mille kohta pärimusteateid leidub, on napi sisu ja puuduliku kohainfoga ning jäänud seetõttu leidmata. Linnaruumi valdavuse ja inimeste liikuvuse tõttu on võimalikke informante raske üles leida. Seega on olukord Pärnu kihelkonnas üsna hõre. Ka mereline kultuur on tinginud Pärnu kihelkonnas (nagu ka Häädemeestes) teistsugused traditsioonid – on nt kive mere sees, mil pistmist kalastusega, seda siis kas õnne taotlemiseks või orientiiriks merel liiklemises.

8 Töörühma ettepanek riikliku kaitse alla võtmise kohta

Töörühma ettepanek riikliku kaitse alla võtmiseks:

- 1) **Pätsu allikas**, Pärnu linn – Pär_Pärnu_01.

9 Kasutatud kirjandus, käsikirjad ja andmebaasid

- Eesti Keele Instituudi kohanimkartoteek.
- Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi (ERA) kohapärimuse andmebaas Koobas.
- Eesti Kirjandusmuuseumi ERA Kohapärimuse kaardirakendus Maa-ameti kaardiserveris.
- Eesti kohanimeraamat <http://www.eki.ee/dict/knr/>.
- Eesti Looduse Infosüsteem: www.eelis.ee.
- ERA fotokogu.
- ERA temaatiline kartoteek.
- ERA topograafiline kartoteek.
- ERA ja Eesti Kultuuriloolise Arhiivi (EKLA) käsikirjakogud.
- Viidalepp, Richard. „Iseloomustavat Eesti ohvrikividest“ (1940).
- Tartu Ülikooli arheoloogia kabineti arhiiv-raamatukogu
- Pukk, Tiiu. Ikla, Häädemeeste, Uulu. Tallinn (2000).

---

³ ERA II 235, 566 (1)

- Hallang, A., Kalde, A., Kuningas, M., Kuusik, S., Mättas, A., Sarv, A., Schults, R., Siim, K., Soomann, V., Tarang, L., Tihkan, K., Viik, K.-A., Viir, R. Pärnumaa pärandkultuurist. Pärnu. (2011).
- Kaasik, Ahto. „Põlised pühapaigad“ (2016).
- Kaasik, Ahto. „Pühapaikade teejuht. Eesti põlised väekohad“ (2017).
- Vilbaste, Kristel. „Eesti allikad“. Varrak (2013).
- Rahvusarhiivi kaartide infosüsteemi digiteeritud kaardid.
- Väike murdesõnastik <http://portaal.eki.ee/dict/vms>.

10 Lisa 1

Perspektiivikad või välitöödel leidmata jäänud kohad

1. Räägu ohvrikivi (Kurena küla)

Räägu asunduses metsa ääres kivi. Sinna olevat ohverdatud.

ERA II 133, 532 (8) [*tegemist võib olla ka Saarde kihelkonna Räägu asunduse ja Suitsumatsi talu ohvrikiviga*]

2. Rääma hiis (Kilksama küla/Tammiste küla/Pärnu linn)

Rääma suõ juurõs üks vana naenõ küsün ühekorra: \"Kihnu eeded, kas tõ tiäte kua, mis koht sii kasõ tukkõss oli? Sii oli vanadõ eestläste pühä koht: hiis.\"

ERA II 58, 381 (59) < Kihnu, Kihnu v, Mõisa k - Theodor Saar < Reet Entsik (1932)

3. Valgeraba jäljekivi (Jaamaküla/Kikepera küla)

Valgeraba nimi on tulnud rabas kasvavast valgest samblast. Rabas asub ka vaatamisväärne sauna suurune kivi, millel selegesti on näha inimese jälg ja mille lugu Kalevipoja looga ühenduses on.

EKI KN tor eki1 u-ü [48] (767715)

Hävinud või väheperspektiivikad kohad

1. Armurohu puud (Vaskrääma küla)

Vaskrääma küla teadjamad inimesed räägivad, et pargis kasvavad armurohu puud. Need on kaks-kolm umbes käsivarrejämest ühest juurest välja kasvanud ja omavahel kokkupõimunud puukes - kas pärnad või verilepad (sanglepad). Armujoogi valmistamiseks lõigati puult väike tükk koort, kuivatati ja jahvatati peeneks ning segati joogi sisse. Asja pidi toimetama salaja, nii et see, kellele rohtu sisse joodeti, kui ka muu rahvas aru ei saaks. Siis pidi õnne ja armu jaguma noorpaarile pikaks ajaks.

Maa-ameti Pärändkultuuri kiht. [Ennis, E. 2008. Vaskrääma pärändkultuuri objektid. Käsikiri.]

2. Kuradijälgedega kivi (Mereküla)

Suurim kivi asub Merekülas Uulu vallas. Rahvas räägib, et see kivi on taevast kukkunud siis, kui jumal on loonud maailma. Siis läinud Kurat teda narrima ja jumal oli kukutanud suure kivi taevast alla, tahtnud vist Vanapaganale pähe kukutada, on aga kõrvale kukkunud. Vanapagan on aga eest ära jooksnud, kui näinud aga, et kivi maha kukkunud. Ta läinud sinna peale ja praegugi on seal jäljed peal.

ERA II 235, 566 (1) < Saarde khk., Pati v., Karu k. – L. Jurn < Elenee Jurn, sünd. 1898. a. (1939)

